

เอกสารส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพ

เทคโนโลยีชีวภาพกับน้ำผักสะทอน

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอด่านซ้าย
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดเลย
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

เอกสารฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพ สำหรับนักเรียน นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการ ศึกษาเรียนรู้เรื่องการนำเทคโนโลยีชีวภาพมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิต เกิดทักษะในการสกัดสารปรุงแต่งรสชาติอาหารจากพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยใช้กรรมวิธีของเทคโนโลยีชีวภาพ รวมทั้งนำความรู้ในทักษะที่เกี่ยวข้องไปใช้ประกอบการดำเนินวิถีชีวิต

ในการพัฒนาหลักสูตร/เนื้อหาในเอกสารประกอบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพ ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ คณะครู กศน. ที่ให้ข้อเสนอ ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตร/เนื้อหาดังกล่าว ผู้จัดทำ ขอขอบคุณทุกท่านไว้ในโอกาสนี้ หวังว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่ ครู กศน. นักศึกษา และผู้เกี่ยวข้องตลอดจนผู้สนใจทั่วไป ตามสมควร

กศน.อำเภอด่านซ้าย

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
ใบความรู้ที่ 1 เทคโนโลยีชีวภาพกับการดำเนินชีวิต	1
ใบความรู้ที่ 2 สะทอน พืชสมุนไพรถิ่นไทย	12
ใบความรู้ที่ 3 กรรมวิธีการสกัดน้ำผักสะทอน	13
ใบความรู้ที่ 4 การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากน้ำผักสะทอน	16
ใบความรู้ที่ 5 การบรรจุภัณฑ์ หีบห่อ และการเก็บรักษา	18
ใบความรู้ที่ 6 การจัดการและการตลาด	20
บรรณานุกรม	23
ผู้จัดทำ	24

ใบความรู้ที่ 1

เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology)

ความหมาย

เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) คือ การใช้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและผลิตผลของสิ่งมีชีวิตให้เป็นประโยชน์กับมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตสินค้า ได้แก่ ผงซักฟอกชนิดใหม่ที่มีเอนไซม์ การทำปุ๋ยไว้ใช้เองจากวัสดุเกษตรเหลือทิ้ง เช่น ฟางข้าว มูลสัตว์ การขจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เช่น ปัญหาน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยการนำน้ำเสียไปใช้ประโยชน์แทนที่จะปล่อยทิ้งให้เน่าเหม็น รวมทั้งการถ่ายฝากตัวอ่อนสัตว์เพื่อให้ได้สัตว์พันธุ์ดีไว้ใช้ด้วยต้นทุนที่ต่ำกว่าเดิม เป็นต้น

ประวัติ

เทคโนโลยีชีวภาพเกิดขึ้นนับตั้งแต่ที่มีการค้นพบโครงสร้างของสารพันธุกรรม หรือ DNA โดยเจมส์ วัตสัน และฟรานซิส คริก ในปี พ.ศ. 2496 ต่อมา มีการค้นพบเอนไซม์ตัดจำเพาะในแบคทีเรีย โดยเวอร์เนอร์ อาร์เบอร์ ในช่วงปี พ.ศ. 2500-2510 ในปี พ.ศ. 2516 เอนไซม์ตัดจำเพาะนี้ถูกนำไปทดลองใช้ในการทดลองตัดยีนจากแบคทีเรียเซลล์หนึ่ง แล้วนำไปใส่ให้แบคทีเรียอีกเซลล์หนึ่งเป็นผลสำเร็จ โดยแอสตันลีย์ โคเฮน และเฮอร์เบิร์ต โบเยอร์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 มีการนำยีนจากสิ่งมีชีวิตอื่น (ที่ไม่ใช่ของแบคทีเรีย) ไปใส่ในแบคทีเรียเป็นผลสำเร็จ ซึ่งนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าด้านนี้อย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญมีการตัดต่อยีนของมนุษย์ที่ควบคุมการสังเคราะห์โปรตีนในเซลล์แบคทีเรียที่ชื่อ *escherichia coli* ซึ่งทำให้แบคทีเรียสร้างฮอร์โมนของมนุษย์ออกมาได้เป็นผลสำเร็จ

ลักษณะประโยชน์

เทคโนโลยีชีวภาพมีขอบเขตที่กว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่เทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรกรรมจนถึงอุตสาหกรรม การแพทย์ การผลิตพลังงาน และการรักษาสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตสัตว์ พืช จุลินทรีย์ รวมทั้งผลิตผลจากไขมัน เช่น นม น้ำมัน ยารักษาโรค ฯลฯ ล้วนจัดเป็นเทคโนโลยีชีวภาพทั้งสิ้น เทคโนโลยีที่ใช้ในการแปรรูปและเพิ่มคุณค่าของสินค้าต่างๆ ที่มาจากสิ่งมีชีวิต หรือ ที่ใช้หลักการของวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิต ล้วนจัดเป็นเทคโนโลยีชีวภาพเช่นเดียวกัน

การนำเทคโนโลยีชีวภาพมาใช้ในชีวิตประจำวัน

1. ปัจจุบันประเทศไทยขาดการพัฒนาที่เหมาะสมในด้านเทคโนโลยีชีวภาพอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีชีวภาพต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทยขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็น อุตสาหกรรม ที่เกี่ยวข้องกับ Fermentation เช่น การผลิตแอลกอฮอล์ และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับ แอลกอฮอล์ กรดอะมิโน กรดมะนาว (กรดซิตริก) และอุตสาหกรรมผลิตอาหารหมักต่างๆ หรือปัญหาเกี่ยวกับการกำจัดมลพิษ (Pollution) โดยวิธีชีวภาพ หรือเปลี่ยนของเหลือ ใช้ให้เป็นของที่มีประโยชน์ (Waste Utilization) โดยวิธีชีวภาพที่ดี ทั้งในภาคเอกชน และในส่วนราชการเองล้วนได้รับมาจากการซื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศทั้งสิ้น และเทคโนโลยีต่างๆ ที่ซื้อเข้ามาในประเทศแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าขาดการวางแผนทาง ด้านวิจัยและพัฒนา เพื่อปรับปรุงเทคโนโลยีเหล่านี้ให้เหมาะสม และ/หรือดีขึ้น ดังนั้น เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ซื้อเข้านั้น จะล้าสมัยในที่สุด จึงจำเป็นที่อุตสาหกรรมจะต้องซื้อเทคโนโลยีเข้ามาอีก วนเวียนอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

2. ประเทศไทยยังขาดการพัฒนาเพื่อสร้างอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ Fermentation ขึ้นเองภายในประเทศ ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยมีวัตถุดิบที่เหมาะสมกับการทำ Fermentation industries มากมาย เช่น

กากน้ำตาล น้ำตาล และแป้งชนิดต่าง ๆ ถ้าหากมีการพัฒนา อุตสาหกรรมเพื่อเปลี่ยนวัตถุดิบเหล่านี้ ให้เป็นวัตถุดิบที่มีค่ายิ่งขึ้น เช่นยาปฏิชีวนะหลาย ๆ ประเภท เอ็นไซม์ กรดอะมิโน Single cell protein หรือยาฆ่าแมลงบาง ประเภท (Biological control) ก็จะทำให้ประเทศไทยลดดุลการเสียเปรียบทางด้าน การค้าได้บ้าง อีกทั้งยังสามารถผลิตสิ่งจำเป็นเหล่านี้ได้ในยามวิกฤตอีกด้วย การพัฒนาการใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการช่วยลดมลพิษ (Pollution) เช่น การใช้วิธี Aerobic activated sludge การใช้ Anaerobic digestion หรือการเปลี่ยน ของเสียให้เป็นของที่ใช้ประโยชน์ได้ (Waste Utilization) ก็ยังมีน้อยมากในประเทศไทย

3. ในมหาวิทยาลัย หรือหน่วยงานราชการต่างๆ ของประเทศไทยยังขาดบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ขาดทั้งงานทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพที่มีคุณภาพดีพอ ดังนั้น ทั้งมหาวิทยาลัยและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพ จึงยังไม่ สามารถที่จะให้การส่งเสริมหรือสนับสนุนอุตสาหกรรม และ/หรือ โครงการที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีทางด้านนี้ได้เพียงพอ

เหตุผลสำคัญซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหาใหญ่ๆ 3 ข้อข้างต้นนี้คือ การขาดการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพทั้งในส่วนราชการ และภาคเอกชนและการขาดบุคลากรที่ เหมาะสมในการทำวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับเทคโนโลยีชีวภาพ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการผลิตบุคลากรระดับปริญญาตรีที่เหมาะสมกับการพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับด้านชีวภาพนี้ในลักษณะสหวิชา (Multidisciplinary)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเทคโนโลยีชีวภาพ

ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น เป็นการใช้เทคโนโลยีดั้งเดิมที่ชาวบ้านใช้เพื่อยังชีพ ใช้วัสดุอุปกรณ์และทรัพยากร และใช้แรงงานในท้องถิ่นในการที่ภูมิปัญญาเหล่านั้นจะพัฒนาได้นั้นจะต้องอาศัยนักพัฒนามาเป็นส่วนร่วมในการนำเทคโนโลยีมาแนะนำให้ชาวบ้านได้มีความรู้และเข้าใจถึงการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ที่ใช้ในการทำสินค้า แต่ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวชนบทจะพึ่งพาแต่เทคโนโลยีในระดับพื้นบ้าน ชาวชนบทจำเป็นต้องเลือกใช้และปรับปรุงเทคโนโลยีบางชนิดให้มีสมรรถนะที่สูงขึ้น โดยเฉพาะในการเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ และทักษะจากแหล่งภายนอก ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีมาประกอบเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น

เทคโนโลยียืดอายุผักและผลไม้

กลไกตามธรรมชาติที่สำคัญอันส่งผลต่อการแห้งเหี่ยว และเน่าเสียของผัก-ผลไม้ก็คือ เวลาที่กล้วยหอมซึ่งเราแขวนไว้ในครัว ค่อยๆ เหลืองขึ้นเรื่อยๆ ผิวเริ่มเหี่ยวลง กลิ่นออกฉุน ไม่น่ากิน นั่นก็เป็นเพราะกระบวนการหายใจและคายน้ำของผัก-ผลไม้ที่เองกระบวนการดังกล่าวของพืชให้อยู่ในระดับสมดุลที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยการควบคุมปริมาณก๊าซออกซิเจน ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซเอทิลีน และความชื้นภายในบรรจุภัณฑ์ เพื่อบรรเทาไม่ให้เกิดความเสียหายมากเกินไป

วิธีดังกล่าว คือ เมื่อใส่ผัก-ผลไม้ และสารดูดความชื้นและสารดูดก๊าซเอทิลีนลงในถุงพลาสติกใสแบบโพลีเอทิลีนแล้ว ก็นำมาผ่าน “เครื่องบรรจุสุญญากาศและเติมปริมาณก๊าซ” ที่ได้คิดค้นขึ้น เพื่อปรับสภาพอากาศภายในบรรจุภัณฑ์ให้เป็นสุญญากาศก่อน จากนั้นจึงเติมก๊าซออกซิเจนในปริมาณที่พอเหมาะคือ 5 psi และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ 10 psi ลงไปแทน แล้วจึงให้เครื่องปิดผนึกปากถุงแบบอัตโนมัติอีกขั้นตอนหนึ่ง

เทคโนโลยีแก๊สชีวภาพ

ไบโอแก๊ส-แก๊สชีวภาพ-แก๊สชีวหมู สามคำนี้แท้จริงแล้วคือสิ่งเดียวกันต่างกันตรงว่าใครจะเป็นผู้พูด ถ้าเป็นนักวิชาการจะพูดว่า “ไบโอแก๊ส” ถ้าเป็น นักอนุรักษจะพูดว่า “แก๊สชีวภาพ” แต่ถ้าเป็นชาวบ้านโดยทั่วไปจะพูดว่า

“ แก๊สขี้หมูหรือไฟขี้หมู ” เนื่องจากส่วนใหญ่จะเห็นว่าแก๊สชนิดนี้ทำมาจากขี้หมู ทั้งที่แท้จริงแล้ว ใช้เชื้ออะไรก็สามารถทำได้ เพื่อให้เกิดความครอบคลุมในที่นี้จะขอใช้คำว่า “ แก๊สชีวภาพ ”

แก๊สชีวภาพคืออะไร

แก๊สชีวภาพ คือกลุ่มแก๊สที่เกิดขึ้นจากการย่อยสลายของอินทรีย์วัตถุ เช่นคน สัตว์ พืชและสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ที่ตายลงแล้วถูกย่อยสลายโดยจุลินทรีย์(สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กมาก)กลุ่มหนึ่ง โดยจุลินทรีย์กลุ่มนี้มีชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยออกซิเจน ในขณะที่ทำการย่อยสลายอยู่นั้นจะเกิดแก๊สขึ้นกลุ่มหนึ่ง มีแก๊สมีเทนเป็นแก๊สประกอบหลัก รองลงมาจะเป็นแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์,แก๊สไนโตรเจน,แก๊สไฮโดรเจนและแก๊สชนิดอื่นๆ แก๊สมีเทนซึ่งมีมากที่สุด มีคุณสมบัติไม่มีสีไม่มีกลิ่นและติดไฟได้ แต่ที่เราเปิดแก๊สชีวภาพแล้วจะมีกลิ่นเหม็นนั้นเกิดจากแก๊สไฮโดรเจนซัลไฟด์หรือ “ แก๊สไข่เน่า ” เมื่อเราจุดไฟกลิ่นเหม็นจะหายไป สรุป แก๊สชีวภาพคือแก๊สที่เกิดจากการย่อยสลายของอินทรีย์วัตถุในสภาพไร้ออกซิเจน

เทคโนโลยีชีวภาพกับอดีตนับพันปี

เทคโนโลยีชีวภาพเป็นสิ่งใกล้ตัวที่มนุษย์นำมาใช้ในชีวิตประจำวันนานนับพันปี โดยเริ่มจากการทำอาหารหมักดองต่างๆ เช่น ผัก และผลไม้ดอง เหล้า ปลาร้า ข้าวหมาก เป็นต้น ซึ่งเราไม่ทราบว่าการหมักดองอาหารต้องอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์สาขาเทคโนโลยีชีวภาพ คือ ทำให้จุลินทรีย์เกิดปฏิกิริยากับอาหาร

ที่มา:

<http://learners.in.th/blog/science3/50393>

http://www.sc.mahidol.ac.th/tha/academics/bsc_biotech.htm

http://www.ftawatch.org/autopage1/print.php?t=6&s_id=6&d_id=6&page=1

<http://www.nstlearning.com/~km/?p=957>

<http://www.nstlearning.com/~km/?p=989>

http://www.thaico.net/b_thaiact/gmo_29jan43.htm

<http://www.biogaseasy.org/>

จุลินทรีย์คือ ?

จุลินทรีย์ หรือ จุลชีวน์ หรือ จุลชีพ (microorganism) เป็นสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าจึงจำเป็นต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ ได้แก่ แบนทีเรีย อาร์เคีย รา และ ยีสต์ เป็นต้น เราสามารถพบจุลินทรีย์ได้ทุกสภาวะแวดล้อม แม้แต่ในสภาวะแวดล้อมที่สิ่งมีชีวิตอื่นอยู่ไม่ได้ แต่จุลินทรีย์บางชนิดสามารถปรับตัวอาศัยอยู่ได้ เช่น ในน้ำพุร้อนบริเวณภูเขาไฟใต้ทะเลลึก หรือภูเขาไฟธรรมดา ไตมหาสมุทรที่มีความกดดันของน้ำสูงๆ ในน้ำแข็งที่มีอุณหภูมิเย็นจัด บริเวณที่มีสภาพความเป็นกรดต่างสูง หรือแม้กระทั่งในบริเวณที่ไม่มีออกซิเจน

จุลินทรีย์ในอาหาร

จุลินทรีย์ในอาหาร เช่น รา ยีสต์ แลคโตบาซิลลัส (ในนมเปรี้ยว) แหล่งของจุลินทรีย์ที่ปนเปื้อนในอาหารมาจากบรรยากาศทั่วไป ในน้ำที่ใช้ปรุงอาหาร หรือในวัตถุดิบที่นำมาใช้ปรุงอาหาร

สาเหตุที่ทำให้เสีย มีได้ 3 กรณี

1. จุลินทรีย์เกิดการขยายพันธุ์
2. จุลินทรีย์ตาย
3. จุลินทรีย์เปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม..หรือเรียกง่ายๆว่า กลายพันธุ์
4. เกิดการรวมตัว(หมักหมม)ของเชื้อโรค แบคทีเรีย และ/หรือ กับจุลินทรีย์ชนิดอื่น

บทบาทของจุลินทรีย์ในอาหาร

ในสภาพธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่ค่อนข้างจะคงที่ อันเป็นคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ และจุลินทรีย์ จะเป็นตัวที่มีบทบาทสำคัญมากในระบบนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับวัฏจักรของสารทางธรณีบางอย่างและอาหารของมนุษย์ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วได้มาจากพืชและสัตว์หรือเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้จากพืชและสัตว์ โดยมี จุลินทรีย์ ที่กำลังทำกิจกรรมอยู่ในอาหารนั้นด้วย แล้วใช้อาหารเป็นแหล่ง Substrate สำหรับการเจริญเติบโต เพิ่มจำนวน สร้างเอนไซม์ ตลอดจนการทำให้สี กลิ่น รส ของอาหารเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสารที่จุลินทรีย์สังเคราะห์ขึ้นหรือจากสารที่ได้จากการย่อยสลายเป็นเหตุให้อาหารนั้นเน่า เสียหาย นี่คืบทบาทตามปกติของพวกจุลินทรีย์อย่างหนึ่ง

ในการศึกษาด้านจุลวิทยาอาหารนั้น จะเน้นหนักไปทางด้านจุลินทรีย์ในกลุ่มที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่สุขภาพ (Health Hazard) ของผู้บริโภคเป็นสำคัญ ดังสังเกตได้จากอาหารที่ถูกสั่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ จำเป็นต้องผ่านการตรวจสอบจุลินทรีย์กลุ่มดังกล่าว ซึ่งอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Foodborne microorganisms อย่างไรก็ตาม จุลินทรีย์ในกลุ่มที่เป็นสาเหตุของการเสื่อมเสียของอาหาร (Spoilage microorganisms) และกลุ่มที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในผลิตภัณฑ์อาหาร (Useful microorganisms) ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

จุลินทรีย์ที่เป็นสาเหตุของการเสื่อมเสียของอาหาร จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอาหารที่ผู้บริโภคไม่สามารถยอมรับได้ ทั้งในแง่ของกลิ่น สี รสชาติ เนื้อสัมผัส และรูปลักษณะของอาหาร เป็นต้น ในบางกรณี จุลินทรีย์ไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยตรง แต่มันจะส่งผลให้จุลินทรีย์ธรรมชาติ ที่เรียกว่า microflora สามารถเจริญและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นดังเช่นกรณีของ bacteriophages ซึ่งจะเข้าไปเจริญภายในเชื้อที่ใช้ประโยชน์จนทำให้จุลินทรีย์นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงไป และเป็นสาเหตุของการเสื่อมเสียของอาหารได้

จุลินทรีย์ในกลุ่มที่ก่อให้เกิดประโยชน์ (Useful microorganisms) นั้น ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในอาหารเช่นกัน แต่เป็นกานเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นต่ออาหารดังกล่าว ดังเช่น น้านมถูกเปลี่ยนเป็นเนยแข็ง (Cheese) น้าตาลถูกเปลี่ยนเป็นแอลกอฮอล์ และผักเปลี่ยนเป็นผักดอง เป็นต้น ทั้งนี้เราสามารถเรียกกระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้ว่า การหมัก (Fermentation)นั่นเอง แต่สิ่งที่มีสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มาจากเอนไซม์ (Enzyme) ซึ่งถูกผลิตขึ้นมาจากจุลินทรีย์ที่ใช้เอนไซม์นี้เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอาหารก็ได้ โดยเราสามารถใส่เอนไซม์ (ที่ผ่านการสกัดจากเซลล์จุลินทรีย์ดังกล่าว) ลงไปแทนก็ได้ อย่างไรก็ตามเซลล์จุลินทรีย์ก็สามารถนำมาใช้ในการผลิตอาหารได้เช่นกัน ดังเช่น การผลิตจุลินทรีย์โปรตีนซึ่งเรียกว่า Single cell protein เป็นต้น

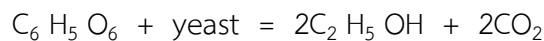
จากที่กล่าวมานี้ทำให้เราพอจะมองเห็นได้ว่า จุลินทรีย์ทั้งกลุ่มที่เป็นสาเหตุของการเสื่อมเสียของอาหาร และกลุ่มที่ก่อให้เกิดประโยชน์ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในกรณีของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในอาหาร แต่ในขณะเดียวกันก็ต่างกันตรง ในกลุ่มแรก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ส่วนกลุ่มหลัง ก่อให้เกิดการยอมรับของผู้บริโภคนั่นเอง

ประโยชน์ของจุลินทรีย์

ความรู้เกี่ยวกับจุลินทรีย์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตอาหารหมักและเครื่องดื่มที่ได้จากการหมัก การเกิดแอลกอฮอล์ส่วนใหญ่เนื่องมาจากยีสต์และกรดแลกติกเกิดจากการใช้ Lactic acid bacteria ในการเปลี่ยนน้ำตาลให้เป็นกรดแลกติก ทั้งนี้ยังพบว่าจุลินทรีย์นั้นไม่เพียงแต่ทำให้เกิดรส (Taste) แต่เพียงอย่างเดียว ในผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการหมัก แต่ยังสามารถทำให้เกิดสารที่เติมลงในอาหารเพื่อเป็นการชูรสด้วย

การหมักอาหาร (Food fermentation)

ในกรณีของชนิดของกิจกรรมของจุลินทรีย์ที่อยู่ในอาหารพบว่า กรณีของน้ำตาลถูกหมักด้วยยีสต์ (เช่น *Saccharomyces cerevisiae* หรือ *S. ellipsoideus*) เปลี่ยนเป็นแอลกอฮอล์และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ดังสมการข้างล่าง

ปฏิกิริยาที่แสดงนี้เป็นพื้นฐานของการผลิตไวน์ เบียร์ และผลิตภัณฑ์ที่ใช้ยีสต์ เช่น ขนมปังแอลกอฮอล์ที่เกิดขึ้นจากยีสต์สามารถถูกนำไปใช้ต่อด้วยแบคทีเรีย *Acetobacter aceti* ในสภาพที่มีอากาศ จนเกิดกรดแอซิติก (acetic acid) ดังแสดงในปฏิกิริยาข้างล่าง

ปฏิกิริยาที่แสดงนี้เป็นปฏิกิริยาของการผลิตน้ำส้มสายชู

น้ำตาลที่มีอยู่ในนมสามารถถูกหมักด้วยเชื้อแบคทีเรีย *Streptococcus lactis* เกิดเป็นกรดแลกติกซึ่งก่อให้เกิดการจับตัวเป็นก้อนของนม โดยมากจะถูกนำไปทำเนยแข็งต่อไป

การควบคุมการหมักในอาหาร(Controlling Fermentation in Foods)

ปัจจัยที่มีผลต่อการควบคุมการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ และเมแทบอลิซึมของจุลินทรีย์ในการหมักอาหารประกอบด้วย กรด แอลกอฮอล์ การใช้หัวเชื้อ อุณหภูมิ ออกซิเจน และเกลือ โดยที่ปัจจัยเหล่านี้จะบ่งถึงชนิดของจุลินทรีย์ซึ่งอาจเจริญในอาหารหมักในช่วงของการเก็บรักษาได้ สำหรับรายละเอียดของแต่ละปัจจัยมีดังนี้

1. กรด (Acid)

กรดมีผลต่อการยับยั้งการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ ถึงแม้ว่าจะเป็นกรดที่ถูกเติมลงไปในการหมัก หรือเป็นกรดที่มีอยู่ในส่วนประกอบของอาหาร หรือกรดที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการหมักก็ตาม อย่างไรก็ตาม ถ้าความ

เข้มข้นของกรดมีเพียงพอจะมีผลต่อการทำลายจุลินทรีย์ แต่ทั้งนี้ขึ้นกับชนิดของกรดและชนิดของจุลินทรีย์ เช่น กรดแอซิดิกความเข้มข้น 4 เปอร์เซ็นต์ ทำลายแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* ได้ภายในระยะเวลา 15 นาทีที่อุณหภูมิ 20 องศาเซลเซียส ในขณะที่กรดแลกติกความเข้มข้นเพียง 0.75 เปอร์เซ็นต์ สามารถทำลายแบคทีเรียดังกล่าวในสภาพเดียวกัน

2. แอลกอฮอล์ (Alcohol)

แอลกอฮอล์สามารถใช้เป็นสารถนอมอาหารได้ถ้าใช้ความเข้มข้นที่เพียงพอ ในกรณีของไวน์ ความเข้มข้นของแอลกอฮอล์ขึ้นกับความเข้มข้นของน้ำตาลเริ่มในต้นองุ่น ชนิดของยีสต์ที่ใช้ อุณหภูมิของการหมัก และระดับของออกซิเจน เป็นต้น ยีสต์ไม่สามารถที่จะทนต่อแอลกอฮอล์และสารพลอยได้จากการหมักของตัวมัน โดยยีสต์หลายชนิดสามารถทนต่อแอลกอฮอล์ได้เพียง 12-15 เปอร์เซ็นต์โดยปริมาตร แต่ในไวน์ที่ผลิตโดยทั่วไปจะมีแอลกอฮอล์อยู่เพียง 9-13 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ความเข้มข้นของแอลกอฮอล์ในระดับนี้ไม่เพียงพอต่อการถนอมไวน์ไม่ให้เสื่อมเสียจากการปนเปื้อนของจุลินทรีย์ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องนำไวน์ไปผ่านการให้ความร้อนระดับพาสเจอร์ไรเซชันต่อไป

3. อุณหภูมิ (Temperature)

ในกรณีของการหมักด้วยเชื้อผสม (mixed fermentation) ชนิดของจุลินทรีย์ที่จะเจริญเด่นขึ้นมาขึ้นกับอุณหภูมิของการหมักนั้น ดังเช่นที่พบในจุลินทรีย์ที่สร้างกรดในผักกะหล่ำดอกที่เรียกว่า sauerkraut ว่าอุณหภูมิที่ใช้ในการหมักจะมีผลต่อความเข้มข้นของกรดสุดท้าย และเวลาของการหมักที่น้ำหมักก็จะมีความเป็นกรดที่ต้องการ

4. ออกซิเจน (Oxygen)

อากาศที่มีอยู่ในสภาพของการหมักเป็นตัวบ่งถึงชนิดของจุลินทรีย์ เช่น แบคทีเรีย *Acetobacter* ที่ใช้ในการผลิตน้ำส้มสายชูต้องการออกซิเจนในระหว่างการผลิต ส่วนยีสต์ที่ใช้ในการผลิตแอลกอฮอล์จากน้ำตาลจะเกิดขึ้นได้ดีในสภาพที่ปราศจากออกซิเจน เป็นต้น ดังนั้น ในการหมักจึงอาจใช้การแยกอากาศ หรือออกซิเจนออกจากสภาพแวดล้อมของการหมัก เกื้อหนุนหรือยับยั้งการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์

5. เกลือ (Salt)

เราสามารถจำแนกชนิดของจุลินทรีย์ได้อีกวิธีหนึ่งโดยอาศัยคุณสมบัติในการทนเกลือ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า ความเข้มข้นของเกลือสามารถกำหนดชนิดของจุลินทรีย์ที่เกี่ยวข้องได้ เช่นแบคทีเรียในกลุ่มที่สร้างกรดแลกติก (Lactic acid bacteria) ซึ่งใช้ในการหมักผักดองและไส้กรอกหมัก สามารถทนความเข้มข้นของเกลือได้ถึง 10-18 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่จุลินทรีย์ในกลุ่ม proteolytic organisms และจุลินทรีย์ที่ก่อให้เกิดการเสื่อมเสียของผักดองสามารถทนเกลือได้ไม่เกิน 2.5 เปอร์เซ็นต์ แต่จะไม่สามารถทนเกลือได้เลยถ้าในน้ำหมักนั้นมีทั้งกรดและเกลือ

จุลินทรีย์ที่เป็นสาเหตุให้เกิดอาหารเป็นพิษ

1. **จุลินทรีย์ประเภทที่สร้างสารพิษ (Intoxication)** โดยจุลินทรีย์ที่ปนเปื้อนอยู่ในอาหารจะสร้างสารพิษขึ้น เมื่อผู้บริโภคทานอาหารซึ่งมีสารพิษนี้เข้าไป จะก่อให้เกิดอาการผิดปกติขึ้นกับร่างกาย และอาการผิดปกตินั้นไม่จำเป็นว่าในอาหารที่บริโภคจะต้องมีจุลินทรีย์อยู่ด้วย เพียงแต่มีสารพิษที่จุลินทรีย์สร้างขึ้นอยู่เท่านั้นก็จะสามารถทำให้เกิดอาการผิดปกติขึ้นได้ สำหรับจุลินทรีย์ที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ *Clostridium botulinum* และ *Staphylococcus aureus* เป็นต้น

2. **จุลินทรีย์ประเภทที่จุลินทรีย์เองเป็นสาเหตุให้เกิดโรคหรืออาการผิดปกติขึ้น (Infections)** โดยเพียงแต่บริโภคอาหารที่มีจุลินทรีย์ชนิดนี้อยู่ ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติได้ ถ้าหากจุลินทรีย์นั้นมีอยู่ในปริมาณที่มากพอ จุลินทรีย์ที่จัดรวมอยู่ในประเภทนี้ ได้แก่ *Salmonella* , *Clostridium perfringens* และ *Vibrio parahaemolyticus* เป็นต้น

โทษของจุลินทรีย์ในอาหาร

การเน่าเสียของอาหาร

การเน่าเสียของอาหารคือ การที่อาหารมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งทางเคมีและทางกายภาพ อาหารมีกลิ่น รสชาติ และลักษณะเนื้อสัมผัสเปลี่ยนไป ในบางกรณีมีเมือกและก๊าซเกิดขึ้นด้วย อาหารเสียบางชนิด เช่น ขนมหั้วและผลไม้ จะมองเห็นการเจริญของเชื้อราได้ชัดเจนและอาหารบางชนิดมีกลิ่นเหม็นเน่า

ในที่นี้จะเน้นการเน่าเสียของอาหารจากจุลินทรีย์ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้อาหารเน่าเสีย เอนไซม์ในอาหารจะเป็นปัจจัยที่ช่วยให้อาหารเกิดการเน่าเสียจากจุลินทรีย์ได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ เอนไซม์ในอาหารจะย่อยสลายสารอาหารให้อยู่ในสภาพที่จุลินทรีย์สามารถนำไปใช้ได้สะดวกขึ้น จุลินทรีย์จึงเจริญอย่างรวดเร็ว เรงอาหารให้เสียเร็วขึ้นในที่สุด อาหารแต่ละอย่างเกิดการเน่าเสียได้เร็วช้าต่างกัน ถ้าแบ่งอาหารตามความยากง่ายของการเน่าเสียจะแบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. **อาหารประเภทเน่าเสียยาก** คืออาหารที่มีความคงตัวดี มีปริมาณน้ำน้อยมาก ตัวอย่างเช่น ธัญชาติ ถั่ว เมล็ดแห้ง น้ำตาลและแป้ง อาหารประเภทนี้เก็บไว้ได้นานหลายเดือนหรือเป็นปี

2. **อาหารประเภทเสียเร็วปานกลาง** คืออาหารที่มีปริมาณน้ำค่อนข้างมากเช่น ผักและผลไม้ที่แก่เต็มที่ ถึงแม้ว่าอาหารเหล่านี้จะมีปริมาณน้ำมากก็ตามแต่ก็มีเนื้อเยื่อเกาะยึดกันแน่น และอาหารส่วนใหญ่มีเปลือกหุ้มจึงเก็บไว้ได้เป็นเวลาค่อนข้างนาน ส่วนอาหารบางชนิด จะเน่าเสียภายใน 1-2 สัปดาห์

3. **อาหารประเภทเน่าเสียเร็ว** คืออาหารที่มีปริมาณน้ำมากเช่น ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์และอาหารทะเล ซึ่งจะเกิดการเน่าเสียภายใน 1-2 วันเท่านั้น

อาหารทั้ง 3 ประเภทดังกล่าว มีปริมาณน้ำแตกต่างกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าปริมาณน้ำในอาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมการเน่าเสียของอาหาร

การป้องกันอันตรายจากจุลินทรีย์ในอาหาร

อาหารที่มนุษย์บริโภค แบ่งตามแหล่งที่ได้มา 2 แหล่ง คือ อาหารจากพืช และอาหารจากสัตว์ นอกจากจะบริโภคโดยตรงแล้ว มนุษย์ยังบริโภคผลิตภัณฑ์ที่ได้ดัดแปลงจากอาหารเหล่านี้ เช่น แป้ง ผักดอง น้ำผลไม้ เนื้อเค็ม และอื่น ๆ อีกมากมาย ปัญหาสำคัญที่ประสบคือ ภายหลังการเก็บเกี่ยวอาหารต่าง ๆ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพทางกายภาพ และคุณค่าทางอาหาร ในที่สุดจะทำให้อาหารเสีย เพื่อขจัดปัญหาการเสื่อมเสียของอาหาร มนุษย์จึงหาวิธีถนอมอาหาร เก็บรักษาอาหารด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ทำให้อาหารอยู่ในสภาพใกล้เคียงกับของสด และมีคุณค่าทางโภชนาการ เช่น การใช้ความร้อน การใช้อุณหภูมิต่ำ การฉายรังสีแกมมา และการอบแห้ง

1. การถนอมอาหารโดยใช้ความร้อน (Preservation by use of high temperature)

การถนอมอาหารโดยใช้ความร้อนเป็นวิธีการหนึ่ง ที่สามารถทำลายจุลินทรีย์ในอาหารได้ดี สาเหตุสำคัญที่ทำให้จุลินทรีย์ถูกทำลายคือ ความร้อนที่อุณหภูมิสูง ทำให้โปรตีนในเซลล์ เกิดการตกตะกอน เอนไซม์ต่าง ๆ เสียคุณสมบัติ จุลินทรีย์จึงดำรงชีวิตต่อไปไม่ได้

พาสเจอร์ไรเซชัน (Pasteurization)

การใช้ความร้อนในระดับ พาสเจอร์ไรเซชัน เป็นการใช้ความร้อนที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดน้ำเดือด ทั้งนี้เพื่อทำลายจุลินทรีย์ที่ก่อให้เกิดโรคทุกชนิด ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับอาหาร และเพื่อยืดอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์จากการเสื่อมเสีย เนื่องจากจุลินทรีย์และเอนไซม์ในอาหาร

สเตอริไลเซชัน (Sterilization)

เป็นกระบวนการใช้ความร้อนเพื่อทำลายจุลินทรีย์อย่างสมบูรณ์ โดยใช้ความร้อนเปียก (wet heat) ที่อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 15 นาทีหรือเทียบเท่า

ในความเป็นจริงถ้าจะทำการฆ่าเชื้อจุลินทรีย์จนเกิดสภาพปลอดเชื้ออย่างสมบูรณ์หรือที่เรียกว่า true sterility จำเป็นต้องใช้เวลานาน อาจเป็นชั่วโมง ณ อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาหารของอาหาร ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปจนอาจทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถยอมรับได้ อย่างไรก็ตาม ยังมีอาหารอีกหลายชนิดที่ไม่จำเป็นต้องฆ่าเชื้อจุลินทรีย์จนถึงสภาพนี้ ดังนั้นคุณภาพของอาหารจึงยังคงอยู่

การลวก (Blanching)

การลวกจัดได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งของพาสเจอร์ไรเซชันซึ่งนิยมใช้กับผักและผลไม้ เพื่อยับยั้งการเจริญของเอนไซม์ในผักผลไม้ การลวกสามารถทำลายจุลินทรีย์บางชนิดที่ติดมากับผักและผลไม้ได้เช่นกัน

2. การถนอมอาหารโดยใช้ความเย็น (Preservation by use of low temperature)

วิธีการถนอมอาหารด้วยความเย็น แตกต่างกันไปตามวิธีการและอุณหภูมิที่ใช้ แบ่งออกเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ 2 แบบ ได้แก่

Chilling storage เป็นวิธีการเก็บถนอมอาหารที่อุณหภูมิสูงกว่าจุดเยือกแข็งเล็กน้อย การเก็บอาหารโดย Chilling นี้ทำให้ปฏิกิริยาทางเคมีและเอนไซม์ รวมทั้งผลของจุลินทรีย์ที่จะเกิดขึ้นกับอาหารช้าลง โดยวิธีนี้นิยมใช้ในการถนอมอาหารเป็นการชั่วคราว โดยเฉพาะกับอาหารสดที่เน่าเสียง่าย เช่น เนื้อ ไข่ อาหารทะเล และผักผลไม้ สำหรับการเก็บรักษาผักผลไม้ที่อุณหภูมิประมาณ 15 องศาเซลเซียส บางครั้งเรียกว่า Common หรือ Cellar storage

Cold storage เป็นวิธีการเก็บถนอมอาหารโดยการแช่เย็นแข็ง ที่อุณหภูมิต่ำมาก ๆ ปกติใช้อุณหภูมิต่ำกว่า -10 องศาเซลเซียส เพื่อให้ น้ำ ที่มีอยู่ในอาหารกลายเป็นผลึกน้ำแข็ง อาหารที่แช่เย็นแข็งนี้ สามารถเก็บรักษาได้นานเป็นปี ๆ ในห้องเย็น ขบวนการแช่เย็นแข็งนี้ ทำได้ 2 วิธี คือ

ก. การแช่เย็นแข็งอย่างช้า ๆ (Slow freezing) เป็นการทำให้อาหารเย็นแข็งอย่างช้า ๆ โดยใช้อุณหภูมิต่ำกว่า 5 องศาเซลเซียส และใช้เวลาประมาณ 3-72 ชม. มีอุณหภูมิระหว่าง -1 ถึง -15 องศาเซลเซียส พบว่า ผลึกน้ำแข็งที่เกิดขึ้นในเนื้ออาหารมีขนาดใหญ่ ไปตำพังเซลล์ของเนื้อสัตว์(Thawing) ผัก ผลไม้ ให้ฉีกขาดได้ ซึ่งมีผลต่อคุณภาพของอาหาร หลังจากที่มีผลึกน้ำแข็งละลายจนอาหารกลับสู่สภาพเดิม อาหารนั้นจะมีลักษณะเละและชุ่มน้ำ และมีส่วนของเหลวภายในเซลล์ไหลออกมา ถ้าเป็นพวกเนื้อของเหลวที่ออกมาจะมีสีแดงคล้ำ ๆ เรียก Dripping หรือ Bleeding ในผลไม้เรียก Leakage

ข. การแช่เย็นแข็งอย่างรวดเร็ว (Quick freezing) เป็นการทำให้อาหารเย็นแข็งอย่างรวดเร็ว เวลาที่ใช้ไม่เกิน 30 นาที วิธีนี้จะได้ผลึกน้ำแข็งขนาดเล็ก ไม่ทำลายเซลล์ของอาหารเหมือนวิธีแรก

3. การถนอมอาหารโดยการทำให้แห้ง (Preservation by drying)

การถนอมอาหารโดยการทำให้แห้ง เป็นการลดความชื้นในอาหาร ทำให้จุลินทรีย์เจริญไม่ได้ การทำให้แห้งที่ต้องพยายามลดค่า A_w ของอาหารให้ต่ำกว่าค่า A_w ที่จุลินทรีย์ต้องการในการเจริญเติบโต อาหารนั้นจึงเก็บไว้ได้นาน อาหารแห้งมีค่า A_w ต่ำ จุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเสื่อมเสีย คือ รา ปรากฏว่าถ้าอาหารมีค่า A_w 0.80 - 0.85 อาหารจะเสียภายใน 1 - 2 สัปดาห์ A_w 0.75 อาหารจะเสียมากขึ้น ขณะที่ A_w 0.70 - 0.65 อาหารจะถูกทำลายโดยจุลินทรีย์ได้น้อยมาก ดังนั้น อาหารแห้ง ที่ต้องการเก็บไว้นานหลายปี จึงควรทำให้แห้ง มีค่า A_w ตั้งแต่ 0.65-0.75 โดยวิธีการทำให้แห้ง แบ่งเป็น 2 วิธีใหญ่ คือ

1. การทำให้แห้งโดยอาศัยธรรมชาติ ส่วนใหญ่อาศัยความร้อนจากแสงแดด ช่วยในการระเหยน้ำออกจากอาหาร นิยมใช้กับอาหารพวกเนื้อ ปลา ผลไม้ และเมล็ดธัญพืช

2.การทำให้แห้งโดยอาศัยเครื่องทำให้แห้ง การถนอมอาหารวิธีนี้ ใช้วิทยาการและเทคนิคทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วย มีการส่งผ่านความร้อนเข้าไปในอาหารโดยการนำหรือการพา ทำให้น้ำในอาหารกลายเป็นไอระเหยออกไป จึงสามารถควบคุมอัตราเร็วการทำให้แห้งได้ อาหารที่ได้มีคุณภาพดีกว่าวิธีธรรมชาติ

4. การถนอมอาหารโดยวิธีการฉายรังสี (Preservation by radiation)

ในที่นี้จะเน้นถึงรังสีแกมมา การที่รังสีแกมมาทำอันตรายจุลินทรีย์ได้ก็เพราะรังสีดังกล่าวทำให้ gene ของจุลินทรีย์ผิดปกติ ไม่อาจแพร่พันธุ์ต่อไปได้อีก ขณะเดียวกันรังสีดังกล่าวจัดเป็น ionizing radiation จะทำให้น้ำแตกตัวได้ O, H, OH, HO_2 ซึ่งจะทำลายจุลินทรีย์อีกต่อหนึ่ง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการอาหารอาบรังสี

1. ยืดอายุการเก็บของอาหาร
2. ป้องกันอันตรายจากเชื้อโรคและพยาธิบางชนิดได้
3. สงวนคุณค่าทางอาหาร
4. ขยายตลาดผลิตภัณฑ์อาหาร
5. รักษาราคาอาหารให้อยู่ในระดับปกติ

อาหารที่นำมาฉายรังสี มีทั้งเนื้อ สัตว์ปีก ปลา ผักผลไม้ ธัญพืช และอื่น ๆ ปริมาณรังสีที่ใช้ ก็แตกต่างกันไปตามชนิดของอาหารและวัตถุประสงค์ของการฉายรังสี

5. การใช้ความดัน (Preservation by pressure)

ความดันอากาศสูง ๆ มีผลต่อการเจริญและ metabolism ของจุลินทรีย์ และเมื่อเพิ่มความดันให้สูงขึ้นไปอีกก็จะทำลายจุลินทรีย์และหยุดการทำงานของเอนไซม์ได้ ความดันอากาศขนาด 6000 บรรยากาศ เป็นเวลา 45 นาที จะทำลายแบคทีเรียได้แต่ไม่มีผลต่อสปอร์ของแบคทีเรีย ถึงแม้ว่าจะเพิ่มความดันถึง 20,000 บรรยากาศก็ตาม นอกจากนี้ยังพบว่า ถ้าทำการลดความดันลงอย่างรวดเร็ว จะเพิ่ม germicidal effect ได้

เชื้อรา

สาเหตุประการหนึ่งของการเสื่อมเสียของอาหาร มักเป็นผลมาจากการเจริญของเชื้อรา ซึ่งตัวที่พบมากและมักเป็นปัญหาสำคัญก็คือ เชื้อราในกลุ่ม แอสเพอร์จิลัส ซึ่งมักจะพบปนเปื้อนทั้งในอาหารของคนและสัตว์ ทั้งนี้เพราะเชื้อราพวกนี้สามารถเจริญได้ในที่มีความชื้นต่ำ โดยปกติจะมีเชื้อราจำนวนมากที่สามารถทำให้พวกอาหารธัญพืช ผัก ผลไม้เน่าเสีย รวมทั้งราในกลุ่มแอสเพอร์จิลัส ซึ่งบางชนิดสามารถสร้างสารพิษปนเปื้อนในอาหารได้ เช่น แอสเพอร์จิลัส เฟลวัส สร้างสารอะฟลาทอกซิน ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งระดับที่ร้ายแรงของคนและสัตว์ นอกจากนั้นยังมีผลต่ออวัยวะภายในอื่นๆ เช่น ปอด ไต และลำไส้ใหญ่ ความรุนแรงจะขึ้นกับปริมาณทอกซินที่ได้รับ โดยปกติในอาหารจะอนุญาตให้มีสารนี้ได้ไม่เกิน 20 ส่วนในพันล้านส่วน นอกจากนั้นยังมีผลต่อการค้าและการส่งออกด้วย

ดังนั้น จึงมีการศึกษาหาวิธีป้องกันเชื้อราปนเปื้อนในอาหารกันอย่างกว้างขวาง วิธีหนึ่งก็คือการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ พวกเครื่องเทศและสมุนไพรในการยับยั้งเชื้อรา ซึ่งเป็นเครื่องเทศและสมุนไพรที่ใช้กันในครัวเรือนทั่ว ๆ ไป เช่น หอม กระเทียม พริก ขิง ผักชี โหระพา อบเชย ฯลฯ พบว่าสารจากกระเทียมจะมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อราได้ดีแต่สารนี้จะทนความร้อนในการปรุงอาหารได้ไม่ดี ทำให้ฤทธิ์ในการยับยั้งลดลงเมื่อผ่านความร้อน ส่วนเกลือและกรดที่เติมลงไปในอาหารจะไม่มีผลต่อความสามารถในการยับยั้งของกระเทียม ความสามารถในการยับยั้งจุลินทรีย์ของกระเทียมเป็นผลมาจากสารแอลลิซิน, ออจิอิน และสารประกอบซัลไฟด์อื่นๆ สารแอลลิซินจะเข้าไปจับกับเอนไซม์ที่

เกี่ยวข้องกับการหายใจของเชื้อราตรงกลุ่มซัลไฟดิล ทำให้เอนไซม์เสียสภาพทำงานไม่ได้ ส่วนสารอโรอินจะเข้าไปทำลายผนังเซลล์ ทำให้เชื้อราถูกยับยั้งในที่สุด

ที่มา : ชมรมเทคโนโลยีทางอาหารและชีวภาพ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดลินิวส์ วันที่ 17/1/02 P12

ใบความรู้ที่ 2

สะทอน พืชสมุนไพรคู่ครัวคนไทย

ลักษณะทั่วไป

ต้นสะทอน หรือ ต้นสะทอน เป็นพันธุ์ไม้ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ที่มีอายุยืนนานหลายร้อยปีเป็นพืชตระกูลถั่ว มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Millettia utilis* Dunn. วงศ์ PAPILIONACEAE (ศ.ดร.เต็มสมิตินันท์, 2544) เป็นไม้ยืนต้น ใบเลี้ยงคู่ ลักษณะของต้นช่วงอายุอ่อนจะมีสีขาว ต้นแก่จะมีสีเขียว ใบมนรียาว ปลายแหลม ใบอ่อนจะมีสีเหลือง ใบแก่มีสีเขียวเข้ม ดอกมีสีขาวอมม่วง ฝักของต้นสะทอนจะมีสีน้ำตาลมีขนเล็กน้อยลักษณะคล้ายถั่วแปบ แต่ละฝักมีเมล็ดประมาณ 2-3 เมล็ด

ต้นสะทอนมักขึ้นเองตามธรรมชาติบริเวณเชิงเขา แต่สามารถขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดและรากปักชำ โดยจะแตกใบอ่อนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งชาวบ้านนิยมนำใบอ่อนมาหมักเป็นน้ำปรุงรสเพราะมีรสชาติดีกว่าใช้ใบแก่ ส่วนมากต้นสะทอนจะขึ้นบริเวณดินร่วนปนทราย ฝักสะทอนแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ สะทอนจั่นและสะทอนจาน

ใบสะทอนที่ชาวบ้านท้องถิ่นนิยมนำมาหมักเป็นน้ำปรุงรส ได้แก่ สะทอนจั่น ซึ่งมีลักษณะใบเล็กและบางกว่าสะทอนจาน ใบจะมีขน จากการบอกเล่าของชาวบ้านท้องถิ่นว่าสะทอนจานไม่สามารถกินได้และได้รับการบอกเล่าต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านในจังหวัดเลย ได้แก่ นาแห้ว ด่านซ้าย ท่าลี่ภูเรือ ภูหลวง รวมถึงประชาชนประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนิยมนำมาหมักเป็นน้ำปรุงรส และใช้ในการประกอบอาหารประเภทอื่น เช่น ส้มตำ น้ำพริก และแกงชนิดต่างๆ

คุณสมบัติ ประโยชน์และคุณค่าทางโภชนาการ

ฝักสะทอนหรือกระทอนมีคุณสมบัติมากมาย อาทิ ป้องกันโรคท้องอืด ท้องเฟ้อ ป้องกันพยาธิ แก้กษัยเส้น กระษัยลม และยังเป็นพืชที่สร้างสารกันบูดในตัวเองได้ เมื่อนำมาผ่านกระบวนการและแปรรูปแล้วสามารถเก็บไว้ได้นานโดยไม่ต้องพึ่งพาสารกันบูดสังเคราะห์เลย คุณค่าทางโภชนาการฝักสะทอน มีกรดอะมิโนที่จำเป็นต่อร่างกาย ให้วิตามินและโปรตีน

ที่มา....พันธุ์ทิพย์ ทิมสุกใส , 2541

ใบความรู้ที่ 3

น้ำผักสะทอน น้ำปรุงรสชาติอาหารภูมิปัญญาท้องถิ่นคนไทย

สะทอนเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ขึ้นอยู่ตามหมู่บ้านและในป่าทั่วไป ลักษณะเป็นไม้เนื้อแข็ง ใบคล้ายชุมเห็ดไทยแต่โตกว่า มักผลัดใบในฤดูแล้ง และเป็นไม้ประเภทยืนต้น มีอายุยืนนานหลายปี ชาวชนบทภาคอีสานหลายแห่งนำใบอ่อนมาแช่ไว้ประมาณ 3-4 คืน แล้วกรองเอาน้ำมาต้มเคี่ยวให้งวด จนมีสีดำเข้ม ใช้สำหรับปรุงอาหาร เรียกว่า น้ำผักสะทอน ลักษณะของน้ำผักสะทอนคล้ายน้ำซีอิ๊ว มีสีดำ ลำต้นและกิ่งใช้ทำฟืน ต้นสะทอน ในจังหวัดเลยมีมากในเขตอำเภอด่านซ้าย นาแห้ว และท่าลี่

ผักสะทอนหรือกระทอนมีคุณสมบัติมากมาย อาทิ ป้องกันโรคท้องอืด ท้องเฟ้อ ป้องกันพยาธิ แก้กระษัยเส้น กระษัยลม

ที่มหาวิทยาลัยมหิดล ยังมีผลวิจัยอีกว่าผักสะทอนหรือกระทอนนั้น มีสารกันบูดอยู่ในตัวเอง มีการทดลองโดยเอาใบใส่ในน้ำพริกแจ่วด้า ช่วยยืดอายุน้ำพริกอย่างน้อย 6 เดือน โดยไม่ขึ้นรา ไม่มีเสีย และสารที่ว่ามีก็ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกายอีกด้วย

ผลิตน้ำกระทอนแทนน้ำปลา

สะทอน หรือกระทอน ไม้ป่ายืนต้น เนื้อแข็ง ซึ่งพบมากบริเวณแนวป่าเชิงเขาระหว่างเขตติดต่ออำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย กับอำเภอนครชัย จังหวัดพิษณุโลก หรือจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นพืชที่สามารถนำไปมาหมักเพื่อผลิตเป็นน้ำปรุงรสแทนน้ำปลาได้

การผลิตน้ำปรุงรสจากใบกระทอน เราได้รวมกลุ่มกันผลิตแบบวิธีโบราณ โดยรวบรวมน้ำใบไม้แก่ หรือ อ่อนเกินไป มาล้างน้ำให้สะอาด นำไปตำโดยใช้ครกกระเดื่อง เพื่อให้น้ำจากใบกระทอนออกมาปริมาณมาก ใส่ลงในโถงมังกร หมักรวมกับน้ำเปล่าไว้ 1 คืน กรองเอาแต่น้ำ นำไปต้ม และผสมเกลือ ทิ้งไว้ให้เย็น ใช้ผ้าขาวบางกรอง อีกครั้ง จะได้น้ำกระทอนที่มีสีดำ คล้ายน้ำปลา หรือ ซีอิ๊ว มีกลิ่นคล้ายผัก รสชาติเค็มคล้ายกับซีอิ๊วดำหรือซีอิ๊วหมัก แต่จะมีรสฝาดเล็กน้อย สามารถเก็บไว้ได้นานเป็นปีโดยไม่ต้องใช้วัตถุกันเสีย จำหน่ายได้ราคาสูงกว่า น้ำปลาและซีอิ๊วทั่วไป เพราะมีการผลิตกันน้อย และหายาก น้ำผักสะทอนนี้เอาไว้ทำน้ำพริกก็ได้ ทำน้ำปลาหวานก็กินดี ใส่สับตำแทนน้ำปลาร้าก็ยังได้ เพราะมีการผลิตกันน้อย และหายาก

ที่มา....

<http://www.payai.com/payai/main/main/main.php?mainmenu=program&submenu=spotdetail&pid=1&spotid=170>

และ กลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้

ขั้นตอนการทำน้ำผักสะทอน

เตรียมอุปกรณ์

1. ใบกระทอน	2. กระทะใบบัว	3. ผ้าขาวบาง
4. กระชอน	5. โองม้งกรหรือภาชนะถังพลาสติก	6. เกลือสำหรับปรุงรส

กรรมวิธีในการทำ

1. ขั้นตอนแรกนำใบอ่อนกระทอนและกิ่งอ่อนของกระทอนมาตำ โดยใช้ครกกระเดื่องหรือเครื่องบด แต่ไม่ถึงกับละเอียดมากนัก

2. จากนั้นนำมาหมักในโองม้งกรไว้ประมาณ 4 - 5 วัน

3. หลังจากหมักใบกระทอนได้ที่ตามกำหนดแล้วจึงนำมาคั้นน้ำ กรองด้วยผ้าขาวบางเอาเศษใบกระทอนที่เหลือออกจะได้น้ำกระทอนที่เป็นสีเขียวอ่อน

4. นำน้ำกระทอนที่ได้มาเคี่ยวในกระทะใบบัวประมาณ 6 ชั่วโมงหรือเคี่ยวจนน้ำแห้งเหลือประมาณ 1 ใน 3 ส่วนของน้ำที่ต้ม สีของน้ำกระทอนจะกลายเป็นสีน้ำตาลเข้ม

5. เติมเกลือเพื่อปรุงรสเพิ่มรสชาติให้กลมกล่อม

6. ตั้งไว้ให้เย็นแล้วบรรจุลงในภาชนะขวดแก้ว พร้อมปิดฝาให้แน่นนำไปรับประทานได้

ใบความรู้ที่ 4

การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากน้ำผักสะทอน

น้ำพริกแจ่วดำน้ำผักสะทอน

ส่วนผสม

1.พริกป่น (จินดา) 1 กก.	2.น้ำตาลทราย 2 ชีด
3.กระเทียม 3 ชีด	4.เกลือไอโอดีน 2 ชีด
5.น้ำปลาอย่างดี 750 ซีซี (1 ขวด)	6.น้ำผักสะทอน 350 ซีซี (1 ขวด)

วิธีทำ

- 1.นำส่วนผสมในข้อที่ 1-4 โขลกรวมกันในครก จนเข้ากัน สังเกตที่กระเทียมเมื่อกระเทียมละเอียดแล้ว
- 2.ใส่ส่วนผสมข้อที่ 5-6 ค่อย ๆ เทใส่ลงไป
- 3.โขลกต่อไปจนส่วนผสมกลายเป็นเนื้อเดียวกัน จะได้น้ำพริกแจ่วดำพร้อมรับประทานหรือแบ่งจำหน่ายได้

หมายเหตุ หากต้องการปรุงรสชาติอื่นๆ ก่อนรับประทานดักใส่ถัวย่น้ำพริก เต็มมะนาว หรือน้ำมะขามเปียก หรือปรุงแต่งกลิ่นอื่นได้ตามชอบ เช่น กลิ่นแมงดา เป็นต้น

น้ำพริกปลาย่างน้ำผักสะทอน

ส่วนผสม

1. น้ำสะทอน 2 ช้อนโต๊ะ
2. หอมแดง 4 หัว
3. กระเทียม 1-2 หัว
4. พริกแห้ง 5-7 เม็ด
5. ปลาแห้ง 1 ตัว (ใช้ปลาช่อนแห้งหรือปลาแห้งอย่างอื่นก็ได้)
6. มะเขือเทศ 4-5 ลูก
7. เกลือ

วิธีการทำ

1. นำส่วนผสมในข้อ 2 - 6 มาย่างให้สุก แกะปลาแห้งโขลกให้ละเอียดแล้วใส่เกลือ พริกแห้ง หอมแดง กระเทียม ที่แกะแล้วโขลกให้ละเอียด และคลุกเคล้าให้ดี นำมะเขือเทศมาหั่นให้เข้ากัน ใส่ผัก สะทอนคนและชิมรส
2. การรับประทานน้ำพริกสะทอนนี้ จะมีผักจิ้มทั้งที่เป็นผักสดและผักต้ม เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว เป็นต้น

ประโยชน์

น้ำพริกผักสะทอนให้พลังงานและวิตามิน และมีส่วนผสมของสมุนไพรพื้นบ้าน ชาวบ้านจะทำไว้รับประทานเองในครอบครัวและมีจำหน่ายเป็นสินค้าพื้นเมือง

ข้อมูลจาก ของดีท้องถิ่น <http://www.phetchabun.com/information/phetchabun06-01-04.html>

นอกจากนำมาเป็นส่วนผสมของน้ำพริกแล้ว น้ำผักสะทอนยังนำมาเป็นน้ำจิ้มต่าง ๆ ได้ (แทนน้ำปลา สำหรับผู้ที่กินเจ) เช่น น้ำจิ้มมะม่วง (น้ำปลาหวาน) ใช้แทนซอสปรุงรส ใส่แกงพื้นบ้านไทยเลยเช่น แกงขี้ไก่ย่าง แกงขี้หอยหอม ใส่ส้มตำแทนปลาร้าได้ ซึ่งรสชาติเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยเลยและผู้ที่ยื่นชอบได้อีกด้วย

ใบความรู้ที่ 5

การบรรจุหีบห่อและการเก็บรักษา

ภาชนะบรรจุ และวิธีการบรรจุ ที่สะอาด และถูกหลักอนามัย จะปลอดภัยต่อ ชีวิตผู้บริโภค และไม่มีผลทำลายสิ่งแวดล้อม

การบรรจุหีบห่อและการเก็บรักษา

1. ความสำคัญของการบรรจุหีบห่อและการเลือกภาชนะบรรจุ

ความสำคัญของการบรรจุหีบห่อ

การบรรจุหีบห่อมีความสำคัญต่อสินค้าทุกประเภท เพราะช่วยป้องกัน และรักษาคุณภาพของสินค้าให้เหมือนเดิมมากที่สุดสะดวก ต่อการขนส่ง การเก็บรักษา ทั้งยังเป็นตัวกลาง ในการให้ข้อมูล เกี่ยวกับสินค้า ที่บรรจุภายใน นอกจากนี้การบรรจุหีบห่อ ยังเป็นการส่งเสริม การขาย อีกวิธีหนึ่งด้วย

การเลือกภาชนะบรรจุ

ภาชนะสำหรับบรรจุน้ำพริกนิยมใช้ใบตอง ถุงพลาสติก สำหรับการขายปลีกหรือการขายให้กับผู้บริโภคโดยตรง ระยะเวลา ในการขนส่งหรือการจำหน่ายอยู่ในระยะสั้นการใช้ใบตองห่อ เป็นการ บรรจุหีบห่อที่มีมาแต่โบราณ เป็นวิธีบรรจุหีบห่อ ที่ปลอดภัย ต่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม และยังช่วยลด ขยะมูลฝอยที่ย่อยสลายยาก จำพวก พลาสติก ชนิดต่าง ๆ

สำหรับการขายส่ง ตามห้างร้าน ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ นิยมบรรจุ ขวดแก้ว ขวดพลาสติก ซึ่งจะใช้ขวดที่มีลักษณะปากกว้าง สามารถ ใช้ช้อนหรือ อุปกรณ์อื่นตักออกจากขวดได้

2. วิธีบรรจุน้ำพริก

ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีบรรจุน้ำพริกโดยใช้ขวดแก้ว เพื่อ จำหน่ายส่ง และให้สามารถเก็บไว้ได้นาน

อุปกรณ์ที่ใช้ในการบรรจุขวด

1. หม้อนึ่งหรือรังถึง เพื่อใช้ในการฆ่าเชื้อและไล่อากาศ
2. กรวยสำหรับบรรจุน้ำพริกลงขวด และทัพพีที่ผ่านการ ลวกน้ำร้อน เพื่อฆ่าเชื้อโรคแล้ว
3. ขวดสำหรับบรรจุ

วิธีบรรจุ

ทำความสะอาดภาชนะบรรจุโดยการนึ่งในรังถึง แล้วบรรจุน้ำพริก ลงให้เต็มขวด ไม่ต้องอัดให้แน่น เว้นที่ว่างจากขอบ บนปากขวด ประมาณ 1 นิ้ว เช็ดปากขวดให้สะอาด นำไปนึ่งนาน 10-15 นาที แล้วนำออกมา ปิดฝาให้แน่นทันที เช็ดขวดให้แห้ง เก็บไว้ใน ที่อากาศเย็น ไม่อบอ้าว ห่างไกลจาก แสงสว่าง ปิดฉลากแสดงชื่ออายุ และรายละเอียดของ น้ำพริกนั้น ๆ นำออกจำหน่าย

ที่มา... http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/occupation/45304/45304_4.html

ใบความรู้ที่ 6

การจัดการและการตลาด

การประกอบอาชีพ การทำน้ำพริก ผู้ประกอบการ ต้องมีความรู้เรื่อง การจัดการ การตลาด การจัดทำบัญชี ที่ถูกต้อง จึงจะประสบความสำเร็จ

1. อาชีพการทำน้ำพริก

ในการตัดสินใจเข้าสู่อาชีพ "การทำน้ำพริก" ผู้ประกอบการ จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ตรวจสอบตนเองว่ามีความพร้อมในการประกอบอาชีพ มากน้อยเพียงใด เช่น ความสนใจเงินทุน ฝีมือในการปรุงอาหาร
2. มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ การทำน้ำพริก มากน้อยเพียงไร
3. ความต้องการของผู้บริโภคแต่ละท้องถิ่น เช่น รสนิยม ผู้บริโภค เป็นอย่างไร

2. การตลาด

การตลาด คือ การดำเนินงานทางธุรกิจในการนำสินค้าและบริการ จากผู้ผลิต ไปยังผู้บริโภคเพื่อให้ถึงมือผู้บริโภคในเวลา สถานที่ รูปาร่าง ที่ผู้บริโภคต้องการและปรารถนาจะซื้อ

การศึกษา ความต้องการของตลาด ประโยชน์ของการศึกษาความต้องการของตลาด คือ

1. ช่วยในการวางแผนการผลิตและจำหน่าย
2. ลดต้นทุนการผลิต
3. ติดตามสถานการณ์เพื่อวางแผนการขาย

ข้อมูลการตลาดที่จำเป็นสำหรับผู้ประกอบการ

1. คำนึงให้พบว่าลูกค้าต้องการอะไร
2. เลือกสินค้าหรือบริการที่น่าไปเสนอขาย แล้วสนองความต้องการของลูกค้าได้
3. ตั้งราคาขายและดำเนินการขาย
4. ทำการโฆษณาสินค้าและส่งเสริมให้มีผู้สนใจซื้อมากขึ้น
5. นำสินค้าออกเสนอขายและจัดจำหน่ายให้ทั่วถึง
6. ทำให้เกิดผลกำไรจากการขายสินค้าและบริการขึ้นมา

3. การคิดต้นทุนและการกำหนดราคา

การคิดต้นทุน

หมายถึงวิธีการคิดคำนวณว่า ในการผลิตและขายสินค้าชิ้นหนึ่ง ๆ หรือขายบริการอย่างหนึ่ง ๆ นั้น เราต้องเสียเงินไปมากน้อยเท่าใด โดยทั่วไปต้นทุนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ต้นทุนทางตรงและต้นทุนทางอ้อม

ต้นทุนทางตรง

หมายถึง ราคาของสิ่งของที่นำมาใช้ในการผลิตสินค้าหรือบริการโดยเฉพาะ ได้แก่ ต้นทุนเกี่ยวกับวัตถุดิบและต้นทุนเกี่ยวกับค่าแรง

ต้นทุนทางอ้อม

หมายถึง ต้นทุนส่วนอื่น ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการประกอบธุรกิจ ได้แก่ ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าเชื้อเพลิง ค่าใช้จ่ายในการขาย เป็นต้น

ในการประกอบอาชีพการทำน้ำพริก ต้นทุนทางตรงส่วนใหญ่ เป็นต้นทุนเกี่ยวกับวัตถุดิบ คือ ค่าเครื่องปรุง และเครื่องจิ้ม ส่วนค่าจ้าง แรงงาน จะมีมูลค่าน้อยกว่าครึ่งหนึ่งของค่าเครื่องปรุงและเครื่องจิ้ม ต้นทุนทางตรงจะมีประมาณ 80% ของต้นทุนรวม สำหรับต้นทุนทางอ้อม เช่น ค่าเชื้อเพลิง ค่าใช้จ่ายในการขาย ค่าไฟฟ้า เป็นต้น จะมีประมาณ 20% ของต้นทุนรวม

$$\text{ต้นทุนทางตรง} + \text{ต้นทุนทางอ้อม} = \text{ต้นทุนรวม}$$

การกำหนดราคา

การกำหนดราคาสินค้ามีมากมายหลายแบบ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด ต้องคำนึงถึง คือ ราคาสูงสุดที่ผู้ซื้อสามารถซื้อได้ และราคาต่ำสุดที่จะได้เงินทุนคืนมา โดยทั่วไปนิยมตั้งราคาขายเพิ่ม จากต้นทุนผลิตประมาณ 20-30 เปอร์เซ็นต์

ตัวอย่างการคิดราคาขาย

การทำน้ำพริกน้ำผักสะทอน 1 กิโลกรัม ใช้ต้นทุนผลิตทั้งหมด 80 บาท ต้องการกำไรร้อยละ 20

$$\begin{aligned} \text{กำไรต่อ 1 กิโลกรัม} &= \frac{80 \times 20}{100} \\ &= 16 \text{ บาท} \end{aligned}$$

ดังนั้น ต้องตั้งราคาขายกิโลกรัมละ 96 บาท

การคิดราคาขายอาจมีการยืดหยุ่นได้ตามราคาของวัตถุดิบ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

4. การจัดจำหน่าย

การจัดจำหน่าย หมายถึง การนำสินค้าจากผู้ผลิตไปถึงลูกค้าผู้บริโภค รวมถึงการขายและซื้อสินค้าส่งทอดกันไป ตั้งจากผู้ค้าส่งจนถึงผู้ค้าปลีก รวมทั้งวิธีการขนส่ง นำสินค้าเคลื่อนย้ายไปแต่ละขั้นตอน

การจัดจำหน่าย โดยทั่วไปแบ่งเป็น 2 ช่องทาง คือ

โดยตรง จากผู้ผลิต -----> ผู้บริโภค

โดยผ่านคนกลาง จากผู้ผลิต-----> พ่อค้าคนกลาง-----> ผู้บริโภค

การจัดจำหน่ายสินค้ามีผลโดยตรงต่อราคาขาย หากขายสินค้าผ่านคนกลาง หลาย ๆ กลุ่มจะทำให้ราคาสินค้าค่อย ๆ เพิ่มสูงขึ้น มีผลทำให้ขายสินค้าได้น้อยลง ช่องทาง การจำหน่ายที่ดีที่สุดคือช่องทางการจัดจำหน่าย ที่ให้ผลกำไรแก่ผู้ผลิตมากที่สุดเพื่อให้การขายหรือจำหน่ายสินค้า ที่มีปริมาณมากให้ได้ดี ควรเลือกช่องทางจัดจำหน่ายให้หลากหลาย

5. การจัดทำบัญชี

การจดบัญชี เป็นการจดบันทึกรายการซื้อขาย ทุกอย่างที่มีขึ้นในการ ประกอบธุรกิจ ซึ่งเราสามารถกำหนดค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ไว้เป็นหลักฐาน

การที่จะจัดการธุรกิจได้เป็นอย่างดี ผู้ประกอบการจะต้องรู้ว่า ใช้เงินไป เท่าใด ใช้ไปอย่างไร และรับเข้ามาเท่าใด การทำบัญชีรายรับรายจ่ายนั้น จะทำให้ทราบต้นทุน กำไร รวมถึงปริมาณการผลิตและการขายสินค้า

ตัวอย่าง บัญชีรายรับ-รายจ่าย ประจำเดือน มกราคม 2561

ว.ด.ป.	รายรับ	จำนวนเงิน	ว.ด.ป.	รายจ่าย	จำนวนเงิน
2 ม.ค. 2561	ขายน้ำพริก 8 ก.ก.	640.-	2 ม.ค. 2561	ซื้อพริก 10 ก.ก.	200.-
				ซื้อกระเทียม 5 ก.ก.	100.-
10 ม.ค. 2561	ขายน้ำพริก 15 ก.ก.	1,000.-	10 ม.ค. 2561	ซื้อหัวหอม 7 ก.ก.	140.-
				ซื้อน้ำผักสะทอน 2 ขวด	240.-
				ซื้อมะเขือเทศ 7 ก.ก.	140.-
		1,640			820

รวมรายรับ   1,640   บาท

รวมรายจ่าย   820   บาท

กำไรสุทธิ   820   บาท

ที่มา...

http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/occupation/45304/45304_5.htm

บรรณานุกรม

กลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้

กลุ่มพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน, www.nge.go.th/0405 การพัฒนาหลักสูตรรายวิชาเลือก.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. มปป. หลักสูตรรายวิชาเลือก สาระ
ความรู้พื้นฐาน

หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. อัดสำเนา.

http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/occupation/45304/45304_4.html

<http://learners.in.th/blog/science3/50393>

www.biogaseasy.org

www.ftawatch.org

[www. Google.co.th](http://www.Google.co.th)

www.nstlearning.com

www.sc.mahidol.ac.th/tha/academics/bsc_biotec

www.thaico.net/b_thaiact/gmo_29jan43

ผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

นายคำพันธ์	สุพรมอินทร์	ผู้อำนวยการ กศน.อำเภอด่านซ้าย

คณะผู้จัดทำ

นายจิรภัทร	นามพuthา	ครู คศ.1
นางนฤนาถ	ไพศาลธรรม	ครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน
นางสาวนฤมล	ราชพัฒน์	ครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน
นางรัชดา	เชื้อบุญมี	บรรณารักษ์จ้างเหมาบริการ